

ԱՊԱԳԱՅ ՄԱՐԴԿՈՒԹԻՒՆ^{*)}

(3000 թուական)

Պրոֆէսոր Պաօլօ Մանտեզացցայի սօցիալական ֆանտազիա

Ֆ. Կառավարչական պալատն այցելելը.—Աշխարհը կառավարելու սխտեմը 3000 թուականին.—Պալատի շորս քաժինը՝ Առողջապահութիւն, Դպրոց, Արդիւնագործութիւն եւ Առեւտուր.—Ֆինանսական քաժին.

Պաօլօն մի քանի անգամ առաջարկել էր Մարիային դնալ գննելու համալսարհային մայրաքաղաքի կառավարչական պալատը, բայց նա միշտ յետաձգում էր այդ գննումն ասելով, թէ քաղաքականութիւնից բնաւ ոչինչ չի հասկանում։ Վերջապէս մի գեղեցիկ առաւօտ գնացին։

—Աիրելի Պաօլօ,—ժպտալով ասաց Մարիան իր փեսացուին ճանապարհին,—ես մի անգարգացած աղջիկ եմ, ուստի գուցէ չեմ կարող հասկանալ, թէ ինչպէս կարելի է մի կենդրոնից ամբողջ աշխարհը կառավարել։

—Ես քեզ հետ համաձայն չեմ, թէ դու անգարգացած աղջիկ ես,—պատասխանեց Պաօլօն,— և այս պատճառով վստահ եմ, որ կը հասկանաս, թէ ինչպէս է Անտրօպօլն այդ մեծ և բարդ գործից գլուխ հանում, մանաւանդ որ դրան հասկանալը հրեք դժուար չէ։

—XIX դարում, երբ ֆրանսական մեծ յեղափոխութիւնը 1789-ին յայտարարեց մարդու իրաւունքները, մարդիկ մի հսկայական քայլ արին առաջադիմութեան ասպարէզում, և գրեթէ ամեն տեղ Ներդպայում հանրապետական կամ սահմանադրական վարչութիւն հաստատուեց։ Այդ ժամանակ մի իտա-

^{*)} Տես «Լուամա» № 5—6.

լուսն մինիստր գիւս արաւ, որ թեպէս ըստ երեւութիւն չնչին էր, բայց իրօք խորին իմաստ ունէր, այսինքն՝ թէ Սիկիլիայում կամ Սարդինիայում վճարուող հարկերի մի ֆրանկը Հոսմում մի սու է դառնում. մնացած աստիճանը սուս ծախսուած է՝ ճանապարհի և գլխաւորապէս աստիճանաւորների ոտնկի վրայ: Իշխանութիւնը հարկւրաւոր և հազարաւոր մարդկանց մէջ էր բաժանուած, որոնցից ամեն մէկն անկախութիւն էր պահանջում, և զբանից ամեն մի քայլափոխում թիւրիմացութիւններ էին ծագում: Բոլոր իշխանաւորներն, այսպէս ասած, ազատ ընտրութիւնների զաւակներ էին, բայց նրանց պատասխանատւութիւնը մինչ արն աստիճան անըմբռնելէ էր, որ երբ կամեցան նրանց պատասխանատւութեան ենթարկել, տեսան որ այդ մատչելիութիւնը նոյնպէս գոյաւոր է իրագործել, ինչպէս՝ ձեռքով ամպ բռնելը: Համայնքներում կային համայնական խորհրդականներ, որոնց գլուխն էր սինդիկը (վճիռների վերահսկող). համայնական խորհրդականներից հաշիւ ու համար էին պահանջում նահանգական խորհրդականները, որոնց գլուխն էին կանգնած, կենդանական կառավարութիւնից նշանակուած պրեֆէկտները. յետոյ գալիս էին սենատը և պալատը, որոնք մշտապէս անհամաձայն էին իրար հետ, բայց միեւնոյն ժամանակ մին առանց միւսի ոչինչ վճռելու իրաւունք չունէր: Պալատի և սենատի գլուխն էր կանգնած թագաւորը, որ իրաւունք ունէր արձակել պալատը, և նրա ու սենատի բուժարկած օրէնքները փոխել: Մինիստրները պատգամաւորների ձայների մեծամասնութեամբ էին մնում իրանց տեղերում և պարտաւոր էին յարմարուել նրանց և նրանց քահանայութեան, անգամայն մի օրէնքի փոխանակ միւսն առաջարկելով: Այս բոլորի հետեւանքն արն էր լինում, որ օրէնքները բնաւ չէին յարգուած և կատարեալ անկարգութիւն էր տիրում պետական կեանքի մէջ:

— Այն սոցիալական կարգ ու կանոնին հասնելու համար, — շարունակեց Պաօլօն, — որով մենք ներկայումս օգտուում ենք, շատ դարեր պէտք եղան: Հաւաքականութեան կոիւր կապիտալիզմի դէմ պակաս ջանք չպահանջեց մարդկութիւնից, քան թէ պատերազմների և զօրաբանակների ոչնչացումը: Դու ինքդ կառավարչական պալատը զննելով կը տեսնես, ինչպէս հեշտ է մի կենտրոնից կառավարել ամբողջ աշխարհը, երբ մարդկային հասարակութիւններն իրանք իրանց են կառավարուում: Ամբողջ աշխարհի նահանգներն այստեղ, Անգրօպօլում, են միանում, ուստի համաշխարհային, այսինքն համայն աշխարհի շահերին վերաբերուած հարցերը գլխաւորապէս այստեղ են վճռուած:

— Սմեն տարի մի ամսով հաւաքուում են Անդրօպօլում աշխարհիս ամեն ծայրերից պատգամաւորներ, նրանք ձայների մեծամասնութեամբ են ընտրուում և ոտճիկ ստանում իրանց աշխատանքների համար, նրանց մէջ կանաւք էլ կան: Նրանք իրանց միջից գլխաւոր են ընտրուում, որ ստանում է պանկրատի տիտղոս:

— Պանկրատը մի տարուայ ընթացքում իր ձեռքին ունի համայն աշխարհի կառավարչական կապերը: Բացի պատգամաւորների նիստերը ղեկավարելուց, նա նախագահում է բարձրագոյն խորհրդարանում, որ բաղկացած է կինտրոնական բաժինների, այսինքն՝ երկրագործութեան, հասարակաց առողջութեան, լուսաւորութեան, վաճառականութեան և արդիւնագործութեան վերաբեռնութեան, որոնք նման են հին միխիստրներին: Այդ խորհրդարանին կարող են ներկայանալ իրանց առաջարկութիւններով և շրջանների ու համայնքների մեծաւորները: Մարդիկ, թէև քիչ ուշ, հասկացան, թէ իրանք ընտրութեան զաւակներն են՝ ինչպէս ամենամօրն գործերում նմանապէս քաղաքականութեան մէջ, նրանք պարտաւոր են նրան նմանուել: Երբ մոլորութիւնների կամ կրքերի պատճառով մինք ընտրութեանց հեռանում ենք, անդադար սխալանքների մէջ ենք ընկնում, իսկ ընդհակառակը երբ հաւատարիմ ենք մնում նրան, մեզնեւ ամեն բան շատ լաւ է դնում: Մարդում յատուկ հպարտութեամբ, մենք երեւակայում ենք, թէ մեր բոլոր գիւտերն ու հնարումները յատկապէս մեր ստեղծագործական ոգու արտադրութիւններն են, մինչդեռ իրօք նրանք լոկ ընտրութեան նմանողութիւն են: Մենք անպայման նոր ոչինչ չենք հնարել, որ առաջ աշխարհում այս կամ այն ձևով գոյութիւն ունեցած չլինէր: Մեր ուղեղի ամենաուժգին ճիգն անգամ չի կարող աւելի հեռուն երթալ քան ընտրութեան ոյժերի գործադրութիւնը և ընտրութեան մէջ մեզնից անկախ միշտ գոյութիւն ունեցող տարիքի պէսպէս եղանակով դասաւորութիւնը: Մարդիկ վաղուց պիտի հասկանային այս պարզ ճշմարտութիւնը: Ինչպէս որ մարդկային կազմուածքի մէջ բլիթները զատ—զատ անկախ կեանք են վարում, իսկ նեարդային համակարգութեան օգնութեամբ մի բարեկարգ կազմուածք են ներկայացնում, ճիշդ այնպէս մեր մոլորակի վրայ բոլոր համայնքներն անկախ են կառավարւում, բայց, մեր նեարդերը փոխարինող, հեռագրական հաղորդիչների միջոցով բոլորը միաւորուում են Անդրօպօլի հետ, որ միաժամանակ ներկայացնում է մեր մոլորակի հսկայ կազմուածքի և ուղեղը և սիրտը: Իհարկէ, համայնքների

և զլիաւոր կենտրոնի միջև կան կապակցող կենդրոններ և կենդրոնիկներ, որոնք նոյն դերն են կատարում, ինչ որ ներառային հանգույցները մարդուն մարմնի մէջ: Իւրաքանչիւր համայնք կամ կօմսոն կառավարւում է անկախ, սինդիկի և համայնական խորհրդի օգնութեամբ՝ շրջանների կամ նահանգների գլուխ են կանգնած, այսպէս անուանուած, պոզէստները (դատաւոր) և նահանգային խորհուրդները: Իսկ Ասդրապօլում վճռւում են հարցեր և հրատարակւում օրէնքներ, որոնք համաշխարհային նշանակութիւն ունեն, համայնական և նահանգային օրէնքներն էլ ոչ մի դէպքում չեն փոխւում:

— Մրանից դու կարող ես տեսնել, Մարիա, թէ ինչպէս պարզ և մի և նոյն ժամանակ ինչ կարգով պիտի շրջան անէ կեանքը մեր քաղաքական կազմի մէջ, — աւարտեց Պաօլօն իր քաջատրութիւնը, որով նա կամենում էր նախապատրաստել իր հարսնացուին կառավարչական պալատը ղննելու համար, և որը Մարիան, արդարութիւնը պահանջում է ասել, լսում էր մեծ ուշադրութեամբ:

Շքեղ սանդուղով բարձրանալով, մեր ճանապարհորդները մտան ընդարձակ ընդունարանը, որին հետևում էր մի անաղին դահլիճ՝ պանկրատի և ծառայողների պարապմունքի և բարձր խորհրդարանի նիստերի համար: Ընդունարանից կարելի էր անցնել պալատի չորս կողմնակի շինուածքները, ուր զետեղուած էին համաշխարհային կառավարութեան չորս բաժինները՝ երկրագործութեան, հասարակական առողջութեան, լուսաւորութեան և արդիւնադործութեան վաճառականութեան հետ միասին: Այդ չորս բաժինների տրամադրութեան տակ կենդրոնացած էին այն բոլոր ոյժերն ու միջոցները, որոնք անցնալ ժամանակներում, երբ միլիտարիզմն էր իշխում, վատնւում էին զօրքերի և պատերազմական նաւատորմիղների վրայ: Պաօլօն և Մարիան զնացին հողամշակութեան բաժինը, որի մուտքի վերեւ մի հակիրճ վերտառութիւն կար «Հող»։ Ամենից առաջ այստեղ նրանց հիացում պատճառեցին բազմաթիւ արձանները և զեղանի նկարչութիւնը, որ լիքն էր բնութեան և հողագործութեան նշանաբաններով: Այդ նկարչութիւնը ճշմարտութիւն էր արտաշնչում և ունէր կենսուրախ բնաւորութիւն, ըստորում XXX դարի մարդկանց հայեացքով, ուրախութիւնն ու զուարթութիւնը անբաժան են քաղաքակրթութեան առաջադիմութիւնից, մոայլ գոյներ, որոնք մտաւոր անկման և կեղծաւորութեան յաղթանակի ուղեկիցներ են, ոչ մի տեղը չէին երևում:

Մի շատ սիրովիւր ծառայող առաջնորդեց Պաօլօն և Մարիային «Հողի» զանազան ենթաբաժինները, բացառելով, թէ ինչ հարցերի ուսումնասիրութեամբ են զբաղուած այս կամ այն ենթաբաժնի գիտնականները: Իմիջի այլոց նա ցոյց տուեց նրանց մի մեծ տեղագրական քարտէշ, որի վրայ սպիտակ, կարմիր և կանաչ ներկերով նշանակուած էին ամբողջ մոլորակի մշակուած, ընչ մշակուած և բնաւ չմշակուած վայրերը:

—Ահա—ասաց նա,—որքան հոգ դեռես անմշակ է մնացել: Ճշտելով որ քաղաքակրթութիւնն այսօրան զար առդէն ազատ է պատերազմից, և վերջինիս վրայ վառնած միջոցներն այժմ գլխավորապէս գիւղատնտեսութիւնը ծաղկեցնելու վրայ է դարձադրուած:

—Ներկայ վայրկեանում Կերթական հարցը մեզնում այն է, թէ ինչ պէտք է անել կենդանական Աֆրիկայում և Ամազոնիկա դեպի երկարութեամբ տարածուած անազին անտառները: Ոչնչացնել արդեօք նրանց և տնկարաններով փոխարինել, թէ անշրջիացման միջոցով ցամաքեցնել և մաքրել աւելորդ բոյսերից: Ազրոնոֆները, անտեսագէտները և բուսաբանները դեռեւ համաձայնութեան չեն եկել այդ հարցի վերաբերմամբ, որ ամբողջ, մանաւանդ գիտնական, աշխարհի հետաքրքրութիւնն է շարժում, ըստորում շատ հազարաւոր մղոններ տարածուած անտառների ոչնչացումը սաստիկ զիտի ազդէ ամբողջ մոլորակի կլիմայի վրայ: Տեղական բնակիչների կարծիքներն են ժողովում, նաև պաշտօնապէս ուղարկած են մասնագէտներ Աֆրիկա և Ամերիկա՝ տեղնուտեղը գործն ուսումնասիրելու համար: Անտառներ կտրելը և ճահիճներ ցամաքեցնելը՝ մի կողմից մշակելու պէտքական հողի տարածութիւնը կընդարձակէ, իսկ միւս կողմից անազին օգուտ կը բերէ մարդկանց առողջութեան, որովհետև ճահիճները թունաւոր նիւթերի համար իբրև գլխաւոր աղբիւրներ են ծառայում: Եւրոպայում ճահիճներ այլևս գոյութիւն չունեն, իսկ Աֆրիկայում և Ամերիկայում նրանք դեռ շատ են, մանաւանդ կուսական անտառներում: Այդ հարցերի ուսումնասիրութեամբ զբաղուած են «Հողի» երկու ենթաբաժինների գիտնականները, բայց նրանց օգնում են և «Առողջութիւն» բաժնում աշխատող բժիշկները:

—Մեր «Հող» բաժնում,—շարունակեց առաջնորդը—զբաղուած են նմանապէս հաղորդակցութեան ճանապարհներով: Մեզնում կան մասնագէտներ—ցամաքային, ջրային և օդային հաղորդակցութեան ճանապարհների ինժեներ: Նրանց պարտաւորութիւնն է հոգալ հաղորդակցութեան ճանապարհները

բարեխաւման մասին, ճանապարհների, որոնք կարևոր դեր են խաղում մարդկային ընտանիքի կեանքի մէջ: Իդէալ ասեմ, որ հաղորդակցութեան ճանապարհների հարցում շատ զանազան կարծիքներ կան: Օրինակ, շատ գիտնականներ օգտին ճանապարհորդութիւնն առողջամիտ չեն համարում և նախապատուութիւն են տալիս էլէքտրական ճանապարհներին:

Հողագործութեան բաժնից մեր ճանապարհորդներն անցան ժողովրդական առողջութեան բաժինը, որի աշխատանքներում գիտնականներ ու բժիշկներ մեծամեծ խնդիրներ լուծելով էին զբաղուած՝ ինչպէս ոչնչացնել հիւանդութիւնները, իրկարացնել մարդկային կեանքը մինչև բնական սահմանը և խել մահից նրան յատուկ երկիւղը և տանջանքը: Ափսոս, որ 3000 թուին էլ, ինչպէս առաջ, շարունակում էին ծնուել բնութիւնից թոյլ և հիւանդոտ մանուկներ, որոնց ախուր և կարճատև կեանք էր սպասում, և որոնցից նոյնպիսի խախտւած սերունդ պիտի առաջանար: Իրաւէ, բնական թոյլ անհատներին ամուսնանալու արգելքը մասամբ նուազեցրեց մարդկանց մէջ ժառանգական ընդունակութիւնը դէպի հիւանդութիւնները, բայց չարիքն արմատախիլ չարեց: Անշնան դեր չկատարեցին այստեղ և բժիշկների սխալանքներն ու մոլորութիւնները:

XIX դարի վերջին բժշկականութիւնը մի հսկայական քայլ արեց դէպի առաջ, գտնելով հիւանդութիւնների աղբիւրը ցաւ արտադրող միկրօբների մէջ, բայց այնու ամենայնիւ համաճարակները շարունակում էին գոյութիւն ունենալ անընդհատ մինչև XXV դարը, երբ մի նշանաւոր ֆրանսիացի գիտնական գտաւ մի ամենակարող նախապահպանողական սուբստանցիա, որն առանց վնասելու կազմուածքին, կարելի է ներս թողնել արիւնադարձ երակների մէջ: Այսպիսով հէնց որ երևում էին ժանտախտ, խօլերա, դեղին տենդ կամ մի այլ վարակիչ հիւանդութիւն, ցաւի սպառնալիքին ենթարկուած տեղի բնակիչները շտապով դիմում էին նոր միջոցին, և հիւանդանալու ամեն վտանգ անհետանում էր: Այն երկրներում, ուր միջոցներ գործ չեն դնում սահմանափակելու ցաւին ընդունակ մանուկների բազմածնութիւնը և ուր չեն դիմում նոր միջոցի սրկման, մինչև հիմա շարունակում են միկրօբներին սպանող ագէնտներ որոնել:

—Մի տարօրինակ համաշխարհային օրէնք է,—ասաց «Առողջութիւն» բաժնի տեսուչը, որ ինքն էր ցոյց տալիս այցելուներին իր բաժինը,—ծնողների թուի շատ մեծանալու հետ միասին երևան են գալիս համաճարակները: Ո՛րքան թանաք

ու թուղթ է գործ դրուել Մայրուսի տեսութիւնը հերքելու համար, այնինչ բնութիւնն ինքը պարզապէս ասում է մարդկանց՝ «եթէ ուզում էք Հափազանց բազմանալ, ապա մի տրտնջէք վաղաժամ մահու դէմ»:

Մեր օրերում մարդկային կեանքի երկարութիւնը նշանաւոր կերպով աւելացել է, շնորհիւ աղքատ դասակարգի դրութեան բարւոքման և առողջապահութեան զարգացման: Մինչդեռ XIX դարում կեանքի միջին երկարատևութիւնը 28—30 տարի էր, այժմ նա հասնում է մինչև 71, իսկ մի քանի շրջաններում նաև 85 տարի: Բացի դրանից, միլիոնաւոր մարդիկ մեռնում են ոչ թէ ցաւերից, այլ բնական մահով, ստատիստիկային նույնիսկ, մահացութիւն բնական պատճառներից, ծերութիւնից, ներկայումս 100-ին 30 է. բայց դիտնականները յուսով են, որ կը դառնան օր, երբ միայն ծերութիւնը կը լինի մարդկանց մահուան պատճառը:

«Առողջութիւն» բաժնից մեր ճանապարհորդներն անցան «Դպրոց» բաժինը: Նախընթաց բաժնի վերատեսչի փոխարէն յայտնուեց մի նոր առաջնորդ:

—Այն բաժնիներում,—ասաց նա,—որոնց դուք հէնց հիմա զննեցիք, զբաղուած են միջոցներ որոնելով, որ մարդկանց առողջութիւնը բարւոքեն և նրանց կեանքը երկարացնեն: Իսկ մեր պարտաւորութիւնն է դաստիարակել և կրթել, հոգալ այն տմենի մասին, ինչ աղնուացնում է զգացումը և զարգացնում խոհականութիւնը: Մարդկային իմացականութեան բարձրացումը և նրա ընդունակութիւնը՝ գիտակցաբար վայելել քաղաքակրթութեան բոլոր բարիքները—անա մեր նպատակը: Սակայն մի կարծէք, թէ Անդրօպոլից աշխարհի բոլոր ծայրերը հրամաններ են արձակում դաստիարակութեան և կրթութեան այս կամ այն մէթօդների մասին: Ամեն մի համայնք, ամեն մի շրջան իր հայեցողութեամբ է կազմակերպում իր դպրոցները, և կենտրոնական կառավարութիւնն այդ կողմից ոչ մի իշխանութիւն չունի նրա վրայ: Մենք միայն խորհուրդներ ենք տալիս և վճռում այն հարցերը, որ մեզ ուղարկում են քննելու համար,—աւել ոչինչ: Անդրօպոլում կայ օրինակելի դպրոց—մօդէլ, որը դուք կարող էք զննել: Աշխարհի բոլոր կողմերը մենք ուղարկում ենք տեսուչներ, որոնք ուսումնասիրում են տեղային դաստիարակչական և կրթական հաստատութիւնները, և նրանց մասին զեկուցադիր են ներկայացնում կենտրոնական կառավարութեան հայեցողութեանը:

—Տեսուչների անցեալ տարուայ գիտական ճանապար-

հորդութիւնները վերջնականապէս մեզ համոզեցին նրանում, թէ մարդկութեան երջանկութիւնը կախումն ունի երկու մեծ ֆակտորներից՝ քաջառողջութիւնից և կատարեալ հաւասարակշռութիւնից—մտածելու ընդունակութեան և զգացմունքի ուժգնութեան մէջ. միմիայն այդ երկու ֆակտորների ներկայութեամբ կարող են մարդկային էութեան բոլոր կողմերը հաւասարաչափ գործել, առանց յոգնեցնելու կազմուածքը:

— Դեռ ևս անցեալ դարում, — շարունակեց գիտնական առաջնորդը, — դաստիարակութեան և կրթութեան մէթօդները երկրագնդի վրայ չափազանց զանազանակերպ էին: Ընդհակառակը ներկայումս նրանք շատ քիչ են, և ժամանակով բանն այնտեղ կը յանգի, որ ամեն տեղ մի ընդհանուր մէթօդ կը լինի: Ահա 50 տարի է, որ Անդրօպօլում ժողովուրդն են մեծ մասնակալարժեք, քննում են դպրոցական հարցեր և ջանք անում ժշակել այդ իդէալական մէթօդը: Մեր բաժնի վերատեսուչը և պանկրատը — վերջին սօցիալական իերարխիայի ամենաբարձր աստիճանի վրայ է կանգնած, մի դիրք, որը կարելի է հաւասարացնել հին կաթոլիկ եկեղեցու պապի դիրքի հետ — անդադար բանակցում են միմեանց հետ այդ առաջնակարգ կարևոր հարցերի առիթով: Այժմեան վերատեսուչը, ծագումով իտալացի, որ 20 տարուց աւելի է, ինչ ծառայում է բաժնում և ամենքից համաշխարհային հոնճար է ճանաչուած, այնուամենայնիւ մշտապէս խորհրդակցում է բաժնային վերատեսուչների և նախկին պանկրատների հետ և մի քայլ չի անում առանց նրանց հաւանութեան: Այդ մարդու ուղեղի մէջ է, կարելի է ասել, կենդրոնացած մարդկութեան օգտին աշխատող համայն աշխարհի միտքը: Երբ նրա մօտ ժողովուրդն են խորհրդականներն ու վերատեսուչները, և դպրոցական հարցերի մասին վէճեր են սկսւում, նա միշտ ասում է՝ «գնանք, աշխարհի բաղկերակը շօշափենք»: Այսպիսի խօսք եթէ մի ուրիշի բերանից դուրս գար, տարօրինակ և ինքնավստահ կը թուար, բայց նրա բերնում միանգամայն բնական է, արտայայտում է մի մեծ, թէև պարզ, ճշմարտութիւն:

— Ներկայումս այդ մեծ մարդն, ի միջի այլոց, այն խնդրի լուծումով է զբաղուած, թէ կինը մինչև որ աստիճան կարող է հետեւել տղամարդին գիտութեան մէջ: Այդ հարցը, որ հին է ինչպէս աշխարհս, դեռևս վերջնականապէս չի լուծուած: Շատ երկրներում մինչև հիմա դեռ բաց է մնացած հարցը, թէ արդեօք կարելի է կնամարդին էլ թոյլատրել զբաղուելու տղամարդի գործով, թէ ամէն մի սեռի գործու-

նէութիւնը համապատասխան պիտի լինի նրա բնական կոչմանը: Անդրօպօլիան դպրոցի վերատեսուչը, մի նշանաւոր գիտնական, նոյնպէս աշխատում է այդ՝ դեռեւս չլուծուած հարցի վրայ:

— Մեզնում, Անդրօպօլում, կան կառավարչական դպրոցներ, որոնք օրինակելի կարող են լինել ամենի համար, բայց նրանց թւում գտնւում են շատ ու շատ մասնաւորներ, որոնց մէջ դասաւանդում են ինչ և ինչպէս կամենում են: Համարեմ ամեն օր Անդրօպօլի լրագիրներում կարելի է յայտարարութիւնների հանդիպել նոր դպրոցների մասին, ուսման նոր առարկաներով: Այս դպրոցների մեծ մասը բացւում է հարուստ քաղաքացիների և նոր գաղափարներ տարածողների ձեռքով: Կառավարութիւնը բաւականանում է նրանով, որ հաստատում է ծրագիրներ և ուղարկում իր ներկայացուցիչներին ներկայ լինելու բժշկի, ինժիների, մեքէնագէտի և այլ կոչում ստացողների քննութեանը: Գննողին երբէք չեն հարցնում, թէ՛ սրտեղ և հոմ մօտ է սովորել, նրան քննում են շատ խիստ թէ՛ տեսական և թէ՛ գործնական հարցերի վերաբերմամբ, և յետոյ արժանացնում են դիպլոմի կամ մերժում: Բնական է որ անդրօպօլիան դպրոցներն աշխարհում ամենալաւերն են համարւում, ուստի նրանցից ստացուած դիպլոմներն էլ աւելի բարձր են գնահատուած: Ամեն օր բազմաթիւ երիտասարդներ են գալիս Անդրօպօլ թանկագին դիպլոմը ստանալու: Դպրոցական խորհրդներում գլխաւոր ուշադրութիւնն ուսանողի անհատական ընդունակութիւնների վրայ են դարձնում, և դրան համեմատ դեկավարում են զբաղմունքները և առաջարկում այս կամ այն պարապմունքը: Որովհետեւ աշխարհում մարդ չկայ, որ մի բանի ընդունակ չլինի, ուստի մեր կարծիքով անհատական ընդունակութիւնների որոշման մէջ է գտնւում այն գաղտնիքը, թէ ինչ պէտք է անել, որպէս զի կրթութիւնը շօշափելի օգուտ բերէ ամեն մէկին: Բայց այդ որոշումը կարելի է անել միայն յայտնի անհատի մտաւորը մանրամասնօրէն ուսումնասիրելուց, կամ—աւելի ճիշդ— նրա ուղեղը քննելուց յետոյ: Ափսոս, որ առանձին ճառագայթների օգնութեամբ ուղեղ քննելու մէթօդը դեռ վերջնականապէս չի կատարեալագործուել: Ներկայումս հոգեբանները և գիտնականները կարող են ասել, թէ այս կամ այն անհատի ուղեղն իր մէջ յանցաւորութեան հետքեր է կրում, կամ թէ նա ապուշի, միջին մարդի կամ հանճարի է պատկանում: զբանից հետո հոգեբանները դեռեւս չեն գնում: Նաև հարկաւոր է իմանալ, թէ Քվեբեր են եղել անհատի ծնողները, և ինչպէս են անցել նրա առաջին տարիները, որպէս զի

երևայ, թէ ուղեղի մը մասերն են բնականապէս աւելի թոյլ
կամ ուժեղ, որոնց պէտք է զարգացնել, և ընդհակառակը,
որոնց եռանդը թուլացնել: Այդ բոլորը խիստ կարևոր են
գիտնական զբաղմունքները ղեկավարելու և պարապմունք
ընտրելու գործում: Շատ դժբախտութիւններ են տեղի ունենում
մեր հասարակութեան մէջ այդ կարևոր հարցերի չափազանց
հարեանցի հետադուրսութիւնից:

Հրաժարական ողջոյն տալով Դպրոցի բաժնի քաղցրաբա-
րոյ գիտնականին, Պաօլօն և Մարիան անցան Արդիւնազործու-
թեան և Առևտրի բաժինը: Այստեղ մուտքի մօտ փառաւորա-
պէս կանգնած էր ազատութեան հսկայական արձանը:

— Ինչպէս տեսնում ես, Մարիա, — ասաց Պաօլօն, — արձա-
նը պատկերացնում է շղթաները խորտակող ստրկին: Այդ շղ-
թաները նշանաբան են այն շղթաների, որոնցով կալանաւո-
րուած էին հին դարերում արդիւնազործութիւնն ու վաճա-
ռականութիւնը: Զարմանքով ես մտածում, թէ ինչպէս էին կա-
րողանում մեր նախնիքը համբերութեամբ տանել ստրկութեան
պէսպէս ձևերը, որոնք տիրում էին մարդկային կեանքի զանա-
զան սահմաններում: Կարող ես երևակայել, ինչպէս մինչև XX
դարի վերջը Եւրոպայի շատ քաղաքներ, որոնց թուում և իտա-
լական բոլոր քաղաքները, չէին կարող մտնել, մինչև որ բա-
կեղէթներդ, պայուսակներդ և նոյն իսկ քո անձը չենթարկուէ-
ին անարգական և տաղտկալի զննութեան: Բանը նրանումն է,
որ բոլոր ամենագործածական առարկաների վրայ ներմուծա-
կան մաքս էր դրուած, և եթէ ճանապարհորդը գալիս էր ար-
տասահմանից, մինչև անգամ եթէ հեռաւորութիւնը շատ քիչ
լինէր, նա անպատճառ պիտի ենթարկուէր ֆինանսների վար-
չութեան և քաղաքային գվարդիայի զինուորների խուզարկու-
թեանը, որոնք եթէ գտնէին նրա մօտ արտասահմանի ապրանք,
յայտնի մաքս էին պահանջում նրա համար: Փոքր Աստուծոյ,
որ դեռ XIX դարում Եւրոպայի և Ամերիկայի տէրութիւնների
մէջ բոլոր մաքսերը վերացան, իսկ նրանից քիչ յետոյ հիմնու-
եցին Համաշխարհային Միացեալ Նահանգները, և մաքսաւո-
ներն ամեն տեղից անհետացան: Մեր ժամանակի տնտեսագէտ-
ները չեն հասկանում պրօտէկցիօնիզմ (հովանաւորութիւն) և
ազատ առևտուր բառերը: Կէցցէ քաղաքակրթութիւն, կէցցէ
առաջադիմութիւն, Հիմա համայն աշխարհի ազգերն ազատ կեր-
պով փոխանակում են իրանց արտադրութիւնները, իսկ մաքսային

շինուածքները բերդերի հետ միասին թանգարանների փոխուեցին, կամ վաղեմի հնութեան աւերուած յուշարձաններ են ներկայացնում:

—Մեր բաժնում,—ասաց այցելուներին նոր առաջնորդը,—տնտեսագէտներն, արդիւնագործներն ու վաճառականները զբաղւում են համաշխարհային վաճառականութեան վերաբերուած կարևոր խնդիրների քննութեամբ, և աշխարհի ամեն ծայրերից այստեղ ուղարկուած ստատիստիքական տեղեկութիւնների հիման վրայ թանկագին խորհուրդներ և ցուցումներ են տալիս: Բերեմ մի այդպիսի օրինակ ձեզ համար: Նրեք թէ չորս տարի առաջ Կանադայում մի մեծ գործարան շինուեց՝ շինութեան նոր նիւթ արտադրելու համար: Այդ նիւթը, որ նման է սիլիկատի հետ խառնած ցեմենտի, շատ դիմացկուն է և գլխաւորն անչափ էժանագին, այս պատճառով էլ շատ շուտով չափազանց ժողովրդականացաւ: Գործարանն, աջողութիւնից քաջաւերուած, կրկնապատկեց արտադրութիւնը, բայց նոյն ժամանակին ձաւա կղզու վրայ մի ուրիշ նոյնպիսի գործարան բացուեց, որ աւելի առատ ապրանք էր պատրաստում, ուրեմն հետեանքն անկասկած պէտք է լինէր գերարտադրութիւն: Կենդրոնական վարչութիւնը տեղեկանալով այդ մասին իր ագէնտների ղեկուցումներից և ստատիստիքական հաշիւներից, անյապաղ հեռագրով երկու գործարանին էլ ծանուցադրեց, խորհուրդ տալով չափաւորել արտադրութիւնը: Եթէ այս նախազգուշութիւնն իր ժամանակին չտուէր, որ տեղի ունեցաւ միայն անցեալ շաբաթ, գործարաններից մէկն անպատճառ մօտ ապագայում կը քայքայուէր: Նոյնպիսի հոգատարութեամբ ենք վերաբերւում մենք առհասարակ ամեն արդիւնագործական ձեռնարկութիւններին, հրահանգներ և խորհուրդներ տալով նրանց: Մեր միւս պարտականութիւնը կայանում է արդիւնագործութեան արտադրած նոր ապրանքներն ուսումնասիրելու և վերլուծելու մէջ, որոնք, այսինքն ապրանքները, շատ անգամ չեն արդարացնում զնոյնների փայլուն յոյսերը: Ինչպէս յայտնի է, այդ սահմանում մեծ մտապատրանքներ են տիրում, որոնց հետ միասին պատահում են և ագէնտներ: Ինչ վերաբերում է վաճառականութեան բաժնին, նրա պաշտօնը համանման է արդիւնագործութեան բաժնի հետ: Սա գանձարանային վարչաբաժին չէ, այլ աւելի տեղեկատու բիւրօ: Պէշկինի, Նիւ-Սօրկի, Գինուայի կամ Լօնդօնի բոլոր խոշոր առևտրականներն ուղած վայրկեանին կարող են հեռագրով

տեղեկութիւններ ստանալ ամբողջ աշխարհի առևտրական շարժման, այս կամ այն նաւահանգստում նաւերի թուի, ապրանքների քանակի և որակի մասին և այլն:

Շնորհակալ լինելով արդիւնաւորութեան և առևտրի բաժնի ծառայողից, Պաօլօն և Մարիան մեկնեցին կառավարչական պալատից: Դուրս գալով նրանք ուշադրութիւն դարձրին ճիշդ հանդէպ գտնուող փոքրիկ միյարկանի տան վրայ, որի մէջ անց էին կացրած բազմաթիւ հեռագրաթելեր: Մուտքի վերև կար մի վերտառութիւն «Դրամ»: Նրանք չգնեցին այդ հաստատութիւնը, իսկ Պաօլօն պատմեց իր ուղեկցուհուն բոլորն, ինչ գիտէր ՄԱՅՈՒՆ դարի ֆինանսների մասին: Ծախքի զլխաւոր յօդուածներն էին—գիւղատնտեսութեան և բարեգործութեան զարգացումը, գիտական հետազոտութիւններն ու գիւտերը, նաև ժողովրդական առողջութեան մասին խնամատարութիւնը: Իւրաքանչիւր համայնք իր սեփական բիւջէն ունէր և իր հայեցողութեամբ հարկեր էր դնում իր անդամների վրայ: Անկախ սրանից ամեն մի շրջանի աւագը հասոյթ էր ժողովում քաղաքացիներից, որ ուղարկէ Անդրօպօլ համաշխարհային բիւջէն լրացնելու համար: Հասոյթները տաքսայի համեմատ էին ստացւում, նայելով վճարողի դրութեանը, աղքատները միանգամայն ազատ էին վճարելուց: Շրջանային խորհուրդները, խիստ և անարդար հարկի ենթարկուելու դէպքում, կարող էին բողոքներ ուղարկել Անդրօպօլի բարձր խորհրդարանը: Սակայն 3000-թուին բողոքներ շատ քիչ էին լինում, ըստորում այն ժամանակ հարկի էին ենթարկւում միայն կարողաւոր մարդիկ և որովհետև հասարակական զգացումը սաստիկ զարգացած էր, ուստի ամեն մարդ յօժարակամ տալիս էր դրամ համաշխարհային մեծ շահերի համար:

2. Անդրօպօլի մարմնամարզարանը

Ծառերով շրջապատուած մի հրապարակում կային միմեանց հանդէպ երկու շինուածք: Մէկում զետեղուած էր մարմնամարզարանն, իսկ միւսում—դպրոցը: Մարմնամարզարանի մուտքի վերին այս վերտառութիւնն էր գտնուում՝ «Առողջ եղէք և հետեցէք բաղբի ճանապարհով: Ուժեղ եղէք և ազատ կը լինէք»: Նախագաւթում կանգնած էր մի վիթխարի արձանախումբ, որ պատկերացնում էր Հերքուլէսին և Ապոլլոնին, իբ-

ըն սիմվոլական համազուգութիւն ֆիզիքական և հոգեկան ոյժերի:

Մեր ճանապարհորդները զանց չարին, իհարկէ, այցելել մարմնամարզարանը: Դժբաղտաբար մենք միայն դրա համառօտ նկարագիրը կարող ենք տալ, որովհետեւ եթէ մանրամասն խօսենք այդ մկնակների դպրոցի բոլոր հրաշալիքների մասին, այն ժամանակ ահագին հատոր հարկաւոր կը լինի գրել:

Մարմնամարզարանը երկու կէսի էր բաժանուում՝ արական և իգական, որոնք ունէին և մի ընդհանուր սենեակ՝ ըմբշամարտային մրցութիւնները կամ տօնախմբութիւնները միասին կազմակերպելու դէպքի համար: Մարմնամարզարանի վերատեսուչը տղամարդ էր, բայց կանանց բաժնում դասուանողութիւնով բացառապէս կանայք էին զբաղուում: Երկու կիսաբաժնի մուտքն էլ ազատ էր աշակերտ—աշակերտուհիների ազգականների և ծանօթների համար, թէ սովորական դասերին և թէ ժամանակ առ ժամանակ սարքուող մրցութիւններին: Որովհետեւ առարկաները և նրանց աւանդման եղանակները երկու բաժնումն էլ միատեսակ էին, ուստի մեզ կարիք չկայ իւրաքանչիւրն առանձին նկարագրել, այլ կը խօսենք յատկապէս արական բաժնի մասին: Հաստատութեան մէջ ընդունւում էին ոչ միայն ֆիզիքական զարգացման կարօտ մանուկներ, այլև պատանիներ և հասակաւորներ, որոնք ցանկանում էին կազդուրել իրանց ոյժերն, օրինակ, երկարատեւ և յոգնեցնող ճանապարհորդութիւններին, և այլն: Մի ամիս անցնելուց յետոյ թոյլ անհատը դառնում է ամուր և ուժեղ: Առաջին գործողութիւնը, որին սկսնակը ենթարկւում էր, ամբողջ մարմինը թաց սպունգով շփելուն էր կայանում, յետոյ ընդհանուր մասսաժ էին անում, բայց ոչ թէ ձեռներով, այլ մի առանձին գործիքով, որ յայտնի էր պանտօմասսա անունով: Դրան հետևում էին՝ ամբողջովին սաւանի մէջ փաթաթելն, այնպէս որ միայն գլուխն էր ազատ մնում, ջրի մէջ վայրկենական ընկղմումը, դարձեալ մասսաժ և պէսպէս ֆիզիքական վարժութիւններ: Որովհետեւ այդ գործողութիւններից մի քանիսը երկար էին շարունակուում և տաղտկալի էին, ուստի նրանց կատարելու միջոցին, զուարճութեան համար, երաժշտութիւն էր լինում: Այդ բանը մտքել էին բժիշկների խորհրդով, որոնք գտնում էին, թէ հոգու վնասուած տրամադրութիւնը կարող է վատ ազդել անհատի առողջութեան վրայ և մինչև անգամ արգելել ձեռքի այս կամ այն գործողութեանը, որ հասնի իր բժշկարար նպատակին: Բացի ընդհանուր մասսաժից հարկաւոր դէպքում կատարւում էր և մասնաւոր

մի որևէ օրգանի վրայ: Յաճախ մասսաժին կից կատարւում էին՝ էլէքտրացում, ջերմութեան դանազան աստիճանների ազդեցութիւն, ջրաբուժութիւն և այլն:

Այսպիսով մարմնամարզարանը ներկայանում էր և մի իր տեսակի բուժարան: Բայց նրա գլխաւոր կոչումն էր ծառայել իբրև դպրոց, որի մէջ սովորեցնում էին ձի հեծնել, վելոսիպէդ կառավարել, լողալ, մենամարտել, թռչկոտել և մրցման ամեն տեսակները: Ամեն նորամուտ սկսնակի բժիշկները քննում են և նշանակում այս կամ այն մարմնամարզական վարժութիւնը: Դասընթացքն աւարտելուց յետոյ, աշակերտները ստանում են դիպլոմներ, որոնք վկայում են, թէ նրանք փորձառու են ձի հեծնելում, լողալում և այլն: Այսպիսի դիպլոմ չունենալն ուղղակի ամօթ է համարւում: Տարին երկու կամ երեք անգամ մարմնամարզարանում ըմբշամարտային հանդիսաւոր տօներ են կատարւում, որոնց ժամանակ աշակերտներն ու աշակերտող հիւնները ցոյց են տալիս իրանց ճարտարութիւնը: Այդ տօնակատարութիւնները տեղի են ունենում մշտապէս բազմաթիւ ժողովրդի ներկայութեամբ՝ ներկայ է լինում նաև պանկարտը բաժնային վերատեսուչների հետ: Առհասարակ պէտք է նկատել որ ամեն տեսակի մրցման սէրը սաստիկ զարգացած է, իսկ առողջութեան բարւոքումը և մկնակային ոյժի աւելանալն, իբրև նրա հետեանք, համարենք միանգամայն ոչնչացրել են մարդկանց մէջ ջղայնութիւնը, որ XIX և հետեւեալ դարերում նրանց համար պատուհաս էր դարձել:

Մ ՊՊՊՈՎԵԱՆ

(Կը շարունակուի)